

Jednou z možností, ako môže vysoká škola či vedeckovýskumné pracovisko skvalitniť vedu a výskum na svojom pracovisku za súčasného zníženia finančných nákladov a neporušovania autorských práv, je **využitie otvoreného prístupu (Open Access) k cudzím autorským dielam a aplikácia otvoreného prístupu na vlastné diela**. V tejto súvislosti sa osobitne zameriame na zdroje, ktoré môžu byť chránené autorským právom, ale ktoré je možné použiť na vyučovacie, vzdelávacie a vedeckovýskumné účely bez uzavretia štandardnej licenčnej zmluvy. Osobitne pôjde najmä o otvorené zdroje vzdelávania (Open Educational Resources, OER), ale celkovo sa táto problematika týka použitia predmetov duševného vlastníctva s otvoreným prístupom na akýkoľvek účel.

Na účely tohto článku si dovoľíme problematiku získania súhlasu na použitie autorských diel a iných predmetov ochrany pomerne zjednodušiť.¹ Všeobecne platí, že štandardne je na použitie autorských diel potrebný súhlas (zvyčajne licencia), pokiaľ neexistuje nejaký zákonný dôvod na použitie bez takéhoto súhlasu (napr. citácia diela, použitie diela pre súkromnú potrebu). Licencia je súhlas na používanie, ktorý sa udeľuje formou licenčnej zmluvy a ktorý je obvykle za odmenu, i keď sa zmluvné strany môžu dohodnúť na bezodplatnom udelení licencie. Otvorený prístup, ako to už z názvu vyplýva, naopak predstavuje voľný, slobodný prístup ku chránenému obsahu. I keď otvorený prístup so sebou neprináša povinnosť uhrádzať licenčnú odmenu, neznamená to, ako to ďalej vysvetlíme, že by neexistovali žiadne povinnosti, ktoré by bolo potrebné dodržiavať.

Otvorený prístup

Otvorený prístup je širokým pojmom, ktorý v oblasti vedy a výskumu zahŕňa okrem iného aj problematiku otvorených časopisov² či otvorených úložísk (digitálnych archívov, tzv. repozitárov).³ Osobitnou témou je tiež politika otvoreného prístupu (napríklad v súvislosti s opakovaným používaním informácií verejného sektora, „PSI re-use“ alebo v súvislosti s povinnosťou poskytovať otvorený prístup k výsledkom výskumu a vývoja financovaným z verejných zdrojov). Otvorený prístup sa pritom môže týkať akýchkoľvek predmetov ochrany, t. j. nielen autorských diel, ale aj údajov, dát či databáz. Otvorený prístup však existuje aj ku všetkým tým dielam (a iným predmetom ochrany), ktoré sú súčasťou *public domain*, teda (už) nie sú autorsko-právne chránené (napr. uplynulo 70 rokov od smrti autora).

Otvorený obsah sa zvykne charakterizovať skratkou **4R – reuse** (právo opakovane používať obsah v jeho nezmenenej podobe), **revise** (právo adaptovať, modifikovať, spracovať a meniť obsah), **remix** (právo kombinovať originálny a revidovaný obsah s iným obsahom, aby sa vytvorilo niečo nové) a **redistribute** (právo zdieľať rozmnoženiny originálneho obsahu, ako aj zmenený obsah s inými ľuďmi).

Vďaka otvorenému prístupu je možné lepšie zviditeľniť výsledky práce, podporiť citovanie a nadväzujúcu tvorbu. S pomocou otvorených zdrojov vzdelávania sa tak dá napríklad aj zvýšiť vplyv výskumu inštitúcie alebo zvýšiť počet čitateľov. V rámci otvoreného prístupu by pritom nemali existovať prekážky spočívajúce v podmienenom prístupe ku chránenému obsahu či platbám za používanie. Z toho vyplýva, že podmieňovanie prístupu uzatvorením licenčnej zmluvy alebo zaplatením autorskej odmeny je v priamom rozpore s politikou otvoreného prístupu. Avšak rozlišuje sa *Gratis Open Access*, ktorý je bezplatným prístupom,

¹ *Bližšie* ADAMOVÁ, Z. a A. ŠKREKO. *Autorské právo v školách*. Bratislava: UIPŠ, 2012. http://www.rirs.iedu.sk/Dokumenty/Autorske_pravo_na_skolach.pdf (15. 9. 2013).

² *Bližšie* Directory of Open Access journals (DOAJ), www.doaj.org.

³ *Bližšie* Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR), www.opendoar.org a Registry of Open Access Repositories (ROAR), roar.eprints.org.

a *Libre Open Access*, ktorý zahŕňa aj niektoré dodatočné podmienky používania, ktoré sú často dané aplikovanými verejnými licenciami, napríklad licenciami Creative Commons, GNU GLP a pod.

Otvorené zdroje vzdelávania

Otvorený prístup k predmetom ochrany je osobitne významný v súvislosti s vedou, výskumom a vzdelávaním. V digitálnom prostredí v tomto smere najvýznamnejšiu úlohu zohrávajú otvorené zdroje vzdelávania⁴. Otvorené zdroje vzdelávania⁵ sú materiály, ktoré môžu byť trvalo a opakovane používané najmä na vyučovanie, štúdium a výskum. Takéto materiály buď spadajú do sféry *public domain*, alebo sú zverejnené prostredníctvom otvorených licencií umožňujúcich voľné (alebo čiastočne voľné) a opakované použitie materiálov, ktoré by inak neboli voľne dostupné na základe samotného autorského práva.

Otvorené zdroje vzdelávania zahŕňajú najrozličnejšie druhy digitálneho obsahu. Študijné materiály môžu zahŕňať celé kurzy, materiály na kurzy, obsahové moduly, učebnice a výučbové materiály, zbierky, časopisy, prípady o najlepšej praxi, videá atď. Otvorený prístup môže existovať i vo vzťahu k nástrojom, ako je napríklad softvér, ktorý podporuje tvorbu, použitie alebo prístup k otvorenému vzdelávaciemu obsahu, vyhľadávanie a organizáciu obsahu, systémy manažovania obsahu a výučby. Výpočet je fakticky neobmedzený. Podľa N. Butchera je vlastne len jeden rozlišovací znak medzi otvorenými a akýmkoľvek inými vzdelávacími zdrojmi, a tým je licencia. Otvorené zdroje vzdelávania sú jednoducho zdrojom vzdelávania, ktorý inkorporuje licenciu umožňujúcu opakované používanie a prípadne aj zmenu bez toho, aby bolo potrebné najprv žiadať o súhlas nositeľa autorských práv.⁶

Jonathas Mello / CC BY, Unported 3.0

Podstatou otvorených zdrojov vzdelávania je, že prístup k otvorenému obsahu (vrátane metadát) je poskytovaný zdarma pre vzdelávacie inštitúcie aj konečných používateľov ako vyučujúcich, študentov a osoby venujúce sa celoživotnému vzdelávaniu. Obsah je voľne licencovaný pre opakované použitie na účely vzdelávania, najmä na vyhotovovanie rozmnoženín, spracovanie diela (napríklad spájanie s iným obsahom) a opakované nakladanie s obsahom. V prípade počítačových programov je zase predpokladom jeho otvorený zdrojový kód. Konkrétne možnosti a spôsoby používania autorských diel a iných predmetov ochrany však vždy súvisia od konkrétnej otvorenej licencie.

Creative Commons

Creative Commons je nezisková, celosvetovo pôsobiaca organizácia, ktorá od roku 2001 umožňuje šírenie a používanie výsledkov tvorivej duševnej činnosti, poznatkov a vedomostí. Licencie Creative Commons poskytujú jednoduchý a štandardizovaný spôsob na udelenie súhlasu na používanie. Na Slovensku⁷ donedávna nebolo ideálne právne prostredie pre verejnú licenciu, a preto je Slovenská republika jedným z mála štátov, ktoré neportovali žiadnu licenciu Creative Commons. To znamená, že sa nepreložila ani sa na slovenské právne prostredie neadaptovala žiadna licencia, a využívať sa dala iba medzinárodná verzia týchto licencií. Prijatím ostatnej novely autorského zákona sa však akékoľvek bariéry odstránili a Slovenská republika sa pripojí k ostatným štátom, ktoré sa dnes pripravujú na prijatie novej verzie Creative Commons 4.0.

⁴ Hlavnú úlohu v oblasti zvyšovania povedomia o potenciáli otvorených zdrojov vzdelávania vykonáva UNESCO. Táto organizácia vedie diskusiu o tom, ako aplikovať otvorené zdroje vzdelávania v praxi a tiež diskusiu prostredníctvom Medzinárodného inštitútu vzdelávacieho plánovania (IIEP). UNESCO zastáva názor, že otvorené zdroje vzdelávania môžu rozšíriť prístup ku kvalitnému vzdelávaniu, najmä pokiaľ ide o zdieľanie obsahu vo viacerých štátoch a viacerými vzdelávacími inštitúciami. Touto problematikou sa zaoberajú i mnohé ďalšie organizácie a inštitúcie, napríklad OECD, konkrétne Centrum pre vzdelávací výskum a inovácie (CERI/Centre for Educational Research and Innovation). *Bližšie* OECD: Giving Knowledge for Free. 2007. www.oecd.org/dataoecd/35/7/38654317.pdf (15. 9. 2013).

⁵ *Bližšie* BUTCHER, N. *A Basic Guide to Open Educational Resources (OER)*. UNESCO a Commonwealth of Learning, 2011. Guidelines for Open Educational Resources (OER) in Higher Education. UNESCO a Commonwealth of Learning, 2011, http://www.col.org/PublicationDocuments/Guidelines_OER_HE.pdf (15. 9. 2012).

⁶ BUTCHER, N. *A Basic Guide to Open Educational Resources (OER)*. UNESCO a Commonwealth of Learning, 2011, s. 5, http://oer.unescochair-ou.nl/?wpfb_dl=29 (15. 9. 2013).

⁷ *Bližšie* oficiálna webová stránka Creative Commons Slovensko <http://sk.creativecommons.org/> (15. 9. 2013).

Licencie Creative Commons sú najčastejšie používanými otvorenými licenciami, pod ktorými sa šíria aj otvorené zdroje vzdelávania. Oľubba týchto licencií vychádza najmä z jej medzinárodnej zrozumiteľnosti. Licenčné podmienky, resp. práva a povinnosti používateľa, sú graficky vyjadrené pomocou jednoduchých piktogramov, ktoré zase vychádzajú zo štyroch základných prvkov:

BY	Attribution	povinnosť uviesť autora	autor alebo iný nositeľ práv udeľuje používateľom súhlas na vyhotovovanie rozmnoženín, verejné rozširovanie, verejné vystavovanie a spracovanie (vytvorenie odvodeného diela) za predpokladu uvedenia mena autora/iného nositeľa práv
NC	Noncommercial	zákaz používať dielo komerčne	autor alebo iný nositeľ práv udeľuje používateľom súhlas na vyhotovovanie rozmnoženín, verejné rozširovanie, verejné vystavovanie a spracovanie (vytvorenie odvodeného diela), avšak len na nekomerčné účely
ND	No Derivative Works	zákaz vyhotovovania odvodených diel	autor alebo iný nositeľ práv udeľuje používateľom súhlas na vyhotovovanie rozmnoženín, verejné rozširovanie, verejné vystavovanie, avšak len v pôvodnej podobe; neudeľuje sa súhlas na vytváranie odvodených diel (spracovanie)
SA	Share Alike	povinnosť zachovať (rovnakú) licenciu	autor alebo iný nositeľ práv udeľuje používateľom súhlas na verejné rozširovanie odvodených diel alebo iných predmetov ochrany, avšak len za predpokladu aplikácie identickej licencie Creative Commons pre odvodené diela

Kombináciou týchto základných prvkov sa vytvorilo šesť licencií Creative Commons, ktoré sa používajú na označenie, že dielo alebo iný predmet ochrany je možné používať, ak sú splnené podmienky jednotlivých licencií. Piktogramy na jednej strane signalizujú každému používateľovi, že je dielo šírené pod licenciou Creative Commons, pričom sa dá z neho vyčítať aj to, za akých podmienok.⁸ Na druhej strane, ak autor alebo iný nositeľ práv má záujem, aby sa dielo alebo iný predmet šírilo pod touto licenciou, musí ho tiež označiť jedným z piktogramov. Tak indikuje, aké sú podmienky na jeho využívanie (napr. každý môže dielo používať akýmkoľvek spôsobom, avšak vždy musí uviesť meno autora, dielo môže používať len nekomerčne a nemôže vyhotovovať odvodené diela).⁹

Licencie Creative Commons sú veľmi obľúbené napríklad pri výučbe, prezentáciách, tvorbe vedeckých textov, pod nimi sa šíria vedecké časopisy a publikácie. Vo viacerých štátoch sú súčasťou politiky verejnej správy, ktorá ich tiež využíva (napr. kancelária prezidenta USA – whitehouse.gov). Najznámejšími a najväčšími používateľmi licencií Creative Commons vo svete sú najmä Al Jazeera, Flickr, Google, Nine Inch Nails, MIT Open CourseWare, Public Library of Science či Wikipedia. Na záver uvádzame tiež niektoré otvorené zdroje vzdelávania, ktoré sú vo svete úspešne využívané práve pod licenciami Creative Commons¹⁰ (pozri na s. 34).

Do pozornosti možno dať aj ďalšie otvorené zdroje vzdelávania, napríklad v Českej republike Metodický manuál RVP – vzdelávací portál poskytujúci české otvorené zdroje vzdelávania pod licenciou Creative Commons BY-NC-SA a BY-NC-ND. Projekt je podporovaný českou vládou a Európskym sociálnym fondom a zameriava sa na poskytnutie systematickej podpory pre učiteľov pri metodológii a didaktike výučby, rozvoji výučbových komunít a efektívnejšie spôsoby výučby. Na Slovensku sa ako projekt otvoreného zdroja vzdelávania rozbieha portál eAktovka (www.eaktovka.sk), ktorý sprístupňuje učebnice v digitálnej

⁸ Piktogramy predstavujú len základnú, minimalisticky spracovanú informáciu, ktorá indikuje možnosti použitia diela. Licencie Creative Commons majú však tri vrstvy, ktoré ich tvoria – human-readable deed (jednoduchý popis podmienok pre bežných ľudí, „ne-právnikov“), legal code (podmienky formulované v právnickom jazyku) a machine-readable metadata (vrstva, ktorá je rozpoznateľná softvérom).

⁹ Pozri napr. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/> (15. 9. 2013).

¹⁰ Pozri <http://creativecommons.org/education> (15. 9. 2013). Vyhľadávanie otvorených zdrojov vzdelávania pod licenciou Creative Commons možno nájsť na <http://search.creativecommons.org/> (15. 9. 2013).

Názov otvoreného zdroja vzdelávania	Licencia Creative Commons	Popis
MIT OpenCourseWare	CC BY-NC-SA	asi 2 000 kurzov voľne dostupných na opakované používanie a preložených do minimálne desiatich jazykov
Connexions	CC BY	úložisko vzdelávacích materiálov a platforma na spoluprácu
CK-12 Foundation	CC BY-NC	združenie zamerané na znižovanie nákladov za učebnice – ich model s otvoreným prístupom je označovaný ako „FlexBook“
Bloomsbury Academic	CC BY-NC	zameranie na vedu v oblasti humanitných a spoločenských vied
Peer 2 Peer University (P2PU)	CC BY-SA	vzdelávací portál
Curriki	CC BY	online komunita a wiki platforma pre učiteľov, pedagógov a expertov na výučbu; označovaný ako „ďalšia wiki generácia“ pre vzdelávanie K-12
Khan Academy	CC BY-NC-SA	asi 1 800 inštruktážnych videí pokrývajúcich všetko od základnej algebry cez pokročilú chémiu, biológiu až po súčasné spoločenské dianie

forme žiakom a učiteľom základných a stredných škôl. Okrem toho sú na portáli aj ďalšie voľne dostupné učebné materiály a odporúčaná literatúra.

V súvislosti s otvoreným prístupom k vzdelávaniu nemožno opomenúť veľmi populárne online kurzy poskytované poprednými svetovými univerzitami. Nasledujúcich poskytovateľov kurzov možno zaradiť medzi celosvetovo najrozšírenejších:

Názov otvoreného zdroja vzdelávania	Licencia	Popis
Coursera	osobné a nekomerčné použitie, nemožnosť úprav	bezplatné online poskytovanie kurzov s možnosťou získať certifikát o absolvovaní; prostredníctvom vytvorených skupín je umožnená vzájomná komunikácia v rámci kurzov
EDX	v závislosti od kurzu	pôvodne iniciatíva MIT a Harvardu; v súčasnosti spolu so sieťou partnerských univerzít poskytujú univerzitné online kurzy spolu s možnosťou získať certifikát o absolvovaní
OpenupED	čiastočne CC BY/CC BY SA	európsky projekt smerujúci k poskytovaniu online kurzov verejnosti v 12 rôznych jazykoch; Slovenskú republiku reprezentuje Fakulta elektrotechniky a informatiky STU

Otvorený prístup plní významnú úlohu vo vede, vzdelávaní a pri výučbe a zároveň otvára cestu k skutočne znalostnej ekonomike. Otvorený prístup sa dokonca využíva aj pri podnikaní a v kreatívnom priemysle, ak je správne prepojený s obchodnými modelmi. Pri vhodnej aplikácii preto môže predstavovať významný prínos nielen pre internetovú ekonomiku, ale osobitne aj pre vysoké školy a vedeckovýskumné inštitúcie podieľajúce sa na transfere svojich výsledkov do praxe.

Zuzana Adamová

zuzana.adamova@ingeniumslovakia.sk